

Barnkultur som pedagogik och uppfostran

[Inggallery id=100]

Vuxenvärlden använder kultur för att påverka barn och barns föreställningsvärld – på ett sätt och med syfte som anses bra för dem. Faktiskt precis som vilken propaganda som helst.

Text: Mattias Hagberg | Bild: Per Gustavsson, Anna Höglund, Rune Andréasson | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 3 2011](#)

När Lennart Hellsing i början av 1960-talet sammanfattade sina tankar om barnlitteratur gjorde han något unikt. Ingen svensk författare hade tidigare formulerat ett så tydligt och genomtänkt program för den litteratur som vänder sig till barn. *Tankar om barnlitteratur* (1963) blev en bok som väckte stor uppmärksamhet. Lennart Hellsing sammanfattade den syn på barnkultur som under efterkrigsåren slagit rot i Sverige. Det handlade om en mer öppen och mer vågad barnkultur, en barnkultur som tog barnen och deras värld på större allvar och som vågade spränga tidigare tabun. Det var en barnkultur i Pippi Långstrumps frihetsanda.

Men Lennart Hellsings bok handlade också om något annat. Barnkulturen skulle inte bara vara frihetligt anarkistisk. Den skulle också vara ett instrument, den skulle ha ett mål – den skulle uppfostra.

Dessa två delar – frihetstanken och uppfostringsidealet – kan synas oförenliga, men för Lennart Hellsing fanns ingen motsättning. I en elegant formulering sammanfattade han sin egen och samtidigt syn på kultur i allmänhet och barnkultur i synnerhet: "All pedagogisk konst är dålig konst – och all god konst är pedagogisk."

Efter att ha slagit fast detta gick Lennart Hellsing vidare

och identifierade fyra konkreta pedagogiska mål. Barnlitteraturen skulle lära barnen behärska språket, den skulle hjälpa barnen att orientera sig i tid och rum, den skulle hjälpa barnen att orientera sig socialt – ”det vill säga bygga upp önskvärda föreställningar om den enskildes förhållande till sin omgivning och berätta om relationer mellan oss människor” – barnlitteraturen skulle slutligen påverka barnen mer direkt genom att suggerera fram själva ”livskänslan”.

Lennart Hellsings bok är i dag en klassiker. Den citeras flitigt i diskussioner om barnkultur, och de tankar som Lennart Hellsing ville förmedla gäller i hög grad fortfarande. Barnlitteratur är en uppfostringskultur. Barnkultur skapas av vuxna för barn med tydliga avsikter. Det handlar till exempel om att inpränta rätt värderingar, rätt bilder av världen och rätt föreställningar om kultur.

Barnen är i mångt och mycket en projektyta på vilken vuxenvärlden målar sin bild av världen – ofta handlar det om vuxenvärldens egna drömmar om den perfekta barndomen.

Att barnkultur skulle handla om barns egen kultur – om de tankar, föreställningar och fantasier som präglar barnens egen livsvärld och lek – förefaller uteslutet. Barnkultur är den kultur som vuxenvärlden använder för att forma barnen.

Det finns till och med forskare som beskriver förhållandet mellan vuxna och barn som ett kolonialt förhållande. Perry Nodelman, kanadensisk barnboksforskare, skriver till exempel i sin studie *The Hidden Adult* (2008) att vuxna på barnbokens område förhåller sig till barn som den europeiske mannen förhöll sig till vilden under kolonialismen. Barnet, precis som vilden, beskrivs som känslösamt och irrationellt medan den vuxne uppfattas som förnuftig och rationell. Därför behöver barnet uppfostras och bli mer lik den vuxne, precis som vilden behövde civiliseras för att lyftas ur sitt eländigt naiva naturtillstånd och bli mer lik den europeiska människan. I detta sammanhang blir barnkulturen ett medel för att hjälpa

barnen ur sitt vilda tillstånd.

Men är inte detta en hårdragen syn på barnkultur? Är det verkligen rimligt att jämföra med kolonialismens världsbild som Perry Nodelman gör? Visst är Lennart Hellsings bok om barnlitteratur en klassiker, men det har väl ändå hänt en hel del sedan sextiotalet?

Nej, det verkar inte så. Följer man några av de senaste årens mest uppmärksammade barnboksdebatter i Sverige blir det uppenbart vilken syn vi i dag har på barnkultur.

Våren 2008 pågick en intensiv debatt om barnlitteratur på Dagens Nyheters kultursidor. Själva ämnet var just instrumentalitet, det vill säga barnböcker och barnkultur som ett medel för att nå pedagogiska mål. I debatten företrädde de flesta debattörerna – Ulf Boëthius, Lotta Olsson, Jan Hansson, Karin Salmsen och Gull Åkerblom – tanken att barnlitteratur inte kunde definieras på litterära grunder, men på pedagogiska. Med andra ord, barnlitteraturen definieras av sitt syfte. Barnlitteratur är på ett eller annat sätt fostrande, även om debattörerna hade olika syn på vad som skulle förmedlas; de rätta värderingarna, känsla för konstnärlig kvalitet eller språklig kompetens.

Två år senare var det dags för nästa debatt. Den här gången handlade det om censur. På våren 2010 publicerade tidningen Vi Läser ett reportage om tillståndet för den svenska barnlitteraturen. Journalisten Pia Huss hade gjort en lång rad intervjuer med namnkunniga barnboks författare och bilden som framträdde var tydlig – taket i barnlitteraturen hade blivit lägre. Författarna kände sig censurerade och menade att det inte längre gick att skriva som man ville – ensamma barn, alkohol, cigaretter och våld var några ämnen som var tabu enligt författarna. Och i debatten som följde konstaterade bland andra författaren Ulf Stark ironiskt att man förmodligen inte ens kunde publicera en bild av en säl numera utan att den måste ha flytväst på sig.

Viveca Lärn i sin tur uppgav att hon var så irriterad på

förlag och redaktörer att hon övervägde att sluta skriva barnböcker.

– De unga redaktörerna är så politiskt korrekta. Jag fick inte ens skriva att gubbar satt och rökte på ett kafé i Milano i boken Ludde gör en Zlatan, sa hon i en intervju.

Men barnlitteratur är trots allt ett omhuldat område. Värre är det för en rad andra kulturella uttryck som film, TV och dataspel. På det här området handlar det inte bara om själva innehållet utan om mediet i sig. Särskilt TV och dataspel anses farligt. Fortfarande mer än femtio år efter TV:s genombrott och trettio år efter datorspelens intåg i barnrummen har i stort sett alla studier av barn och TV och barn och dataspel en negativ utgångspunkt. Det som skall bevisas är alltid hur skadligt det är att titta på TV och hur farligt det är att "spela data". Under de senaste åren har det framför allt handlat om TV:ns och datorns förhållande till övervikt, hyperaktivitet och våldsamhet – utan att några starka samband kunnat bevisas.

Ett talande exempel är de rekommendationer som den svenska barnläkarföreningen har kring TV-tittande. Enligt dessa experter skall barn under tre år helst inte titta på TV alls och barn över tre år bara titta på TV korta stunder i vuxet sällskap.

Men granskar man dessa rekommendationer närmare visar det sig snabbt att de är dåligt underbyggda. Den svenska barnläkarföreningen har i princip kopierat den rekommendation som deras amerikanska kollegor satt upp och den bygger i sin tur på några få studier som visar att extremt hög TV-konsumtion kan ha samband med övervikt och koncentrationsstörningar. Inget annat.

Men frågan är om denna skeptiska inställning till "nya" medier inte egentligen är en förtäckt kritik av innehållet. I filmer, TV-program och dataspel förekommer mycket av det som rensats bort från barnböckerna – till exempel våld.

När några av läkarna i barnläkarföreningen konfronterades med

den typen av invändningar för några år sedan blev svaret att själva innehållet hade betydelse. Tittade barnen på Bolibompa i SVT eller på filmatiseringar av klassiska svenska barnböcker var det trots allt inte så farligt med TV, som om man tittade på de kommersiella kanalernas barnprogram.

Slutsatsen av allt detta är tydlig: barn skall helst konsumera "kravmärkt" kultur, en sorts tillrättalagd bild av verkligheten.

Kanske är det dags att börja prata om barnpropaganda istället för om barnkultur? Och precis som diktaturens propaganda alltid riskerar att baktända och enbart understryka hur långt verkligheten befinner sig från dikten, riskerar den tillrättalagda barnkulturen alltid att motverka sina egna pedagogiska målsättningar. Barn är ju trots allt inte dumma. Man kan till exempel fråga sig vilka signaler som berättelserna om Alfons Åberg egentligen sänder ut. En hel bok, *Alfons och Milla* (1985), ägnas åt det faktum att Alfons leker med flickor. Gunilla Bergströms målsättning är helt uppenbar. Hon vill visa att det inte är något konstigt att flickor och pojkar leker med varandra. Men hela berättelsens grundförutsättning, hela bokens dynamik, bygger på att just pojkar och flickor som leker ihop är något udda. Samma förhållande gäller för *Är du feg, Alfons Åberg?* (1982), som handlar om mod och slagsmål i förskolan. Återigen kommer berättelsens spänning av det faktum att Alfons avviker. Att hela förskolan dessutom blir fredlig och bråkstakarna slutar slåss på grund av Alfons "feghet" och rädsla för att slåss framstår förmodligen för de flesta barn som en tillrättalagd sensmoral snarare än ett realistiskt slut.

Just våld och förhållandet mellan pojkar och flickor är två av de mest återkommande ämnena i berättelser producerade för barn. Särskilt våldet är ständigt närvarande. Ta bara ett sådant exempel som Bamse (började ges ut 1977). Trots att hela Bamsekonceptet är uppbyggt kring antivåld är det ändå alltid våldet som segrar; berättelserna kretsar nästan alltid kring

våldsamma konflikter som Bamse löser genom att använda sin råstyrka. Han slåss i och för sig inte, men han hotar med att slåss, han slår sönder saker och han kasta sina motståndare hit och dit.

Ett återkommande tema i de senaste årens barnböcker är flickor som gör traditionellt pojkaktiga saker. Återigen handlar det allt som oftast om att vara våldsam. Ett talande exempel är Per Gustavssons uppmärksammade bok *Så gör prinsessor* (2003). Det är en rosaskimrande berättelse om en prinsessa som spelar ishockey och slåss med rövare och drakar. Hon är "tuff" och "hård". När hon spelar ishockey tacklar hon hårdast. När faror lurar drar hon sitt svärd.

Med andra ord, läser man de tillrättalagda och välmenande berättelserna motvalls framstår de som tämligen naiv propaganda som i värsta fall motverkar sina egna syften. Och kanske är det just så mottagarna, barnen, tolkar dem; som naiv propaganda. Vem vet? Barnens egen kultur är det inte så många som verkar vara intresserade av. I debatterna om barnlitteraturens instrumentalitet och om censur framgick klart och tydligt att många författare, redaktörer och förlag i första hand riktade sig till vuxenvärlden. Det är trots allt föräldrar, lärare och bibliotekarier som i första hand bestämmer vilka berättelser som skall få genomslag – inte barnen själva.

Men det finns undantag. Det finns författare och forskare som ser barnkultur som något annat än ett pedagogiskt verktyg. Författare och forskare som vill spränga de gränser för barnkulturen som Lennart Hellsing formulerade för snart femtio år sedan.

Ulf Stark är ett exempel. I debatterna om instrumentalitet och censur framträdde han som en av få författare som inte ville se barnlitteratur som ett medel för att nå pedagogiska mål. För honom är "barnet" i barnlitteraturen inte en adressat, utan ett ämne att utforska. Därför blir han inte heller rädd för att närma sig det svåra, det motsägelsefulla och mörka.

Bra berättelser klarar sig utan sensmoral. Vi behöver inte skriva barnen på näsan.

Ett annat exempel är medieforskaren Margareta Rönnberg. Hon har i otaliga böcker och studier pläderat för en mer positiv syn på barns förhållande till TV och datorer. Bara genom att vända på perspektivet och inte automatiskt utgå från att TV och datorer är något negativt har hon kunnat visa att TV-program och datorspel kan vara något betydelsefullt för barn och deras utveckling. Hon argumenterar med andra ord för att TV-mediet är konstruktivt, aktivt och utvecklande. Hon skriver bland annat: "Media tillhandahåller bilder och handlingar som ger näring åt barns fantasi och inbördes fredliga samspel. TV-figurerna blir inte bara redskap i det individuella barnets utveckling, utan något som gruppen tillsammans kan skapa rättvisare, mer mångfasetterade relationer och roller utifrån."

Men Margareta Rönnberg vill längre än så. Också hon vill bortom instrumentaliteten. I sina böcker – särskilt i den omfattande studien *Nya medier, men samma gamla barnkultur?* (2006) – arbetar hon med ett synsätt som påminner om det som Perry Nodelman ger uttryck för i den nämnda *The Hidden Adult*. Men istället för att använda kolonialismen som analogi använder hon sig av begrepp från genusforskningen.

Hon skriver om barn som det "tredje könet", helt underordnat det första och andra könets "generationsmaktsordning". Därmed blir vuxenvärlden den norm som alla barn mäts emot. Och därmed blir barnkultur, det vill säga barnens egen kultur, en motkultur, eller som Margareta Rönnberg uttrycker saken: "barnkultur är därför främst en form av motstånd mot vuxenkulturer och vuxnas syn på barn". Medan det vi traditionellt kallar för barnkultur i själva verket är en "trojansk häst med vuxna medelklassvärden dolda inuti sig – en form av kulturimperialism".

Ur detta perspektiv blir de kulturprodukter, böcker, filmer, TV-program och spel, som produceras för barn, inget annat än

råmaterial i barnens egen kultur.

Sett ur Margareta Rönnerbergs perspektiv vittnar Lennart Hellsings tankar om barnlitteratur sönder och pedagogiken reduceras till billig propaganda. Men det är en propaganda som får nytt och oväntat liv i barnens egen kultur, en kultur som kanske mest påminner om medeltidens karnevaler där maktens bilder av verkligheten ställdes på huvudet och därmed fick nya och motsägelsefulla betydelser.

mattias.hagberg@textverk.se

www.prinsessor.nu

www.alfons.se